

УДК 376:372.881.111.1

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ПОТРЕБАМИ: РЕСУРСИ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Чиж С.Г., к. пед. н.,
доцент кафедри германських мов та перекладу
Ізмаїльський державний гуманітарний університет

У статті порушено проблему соціалізації дітей з особливими потребами за допомогою ресурсів її розв'язання через умотивоване застосування інформаційно-комунікаційних технологій. Увагу приділено педагогічному сенсу інклюзивної освіти, що, зокрема, полягає у створенні сприятливих умов для навчання і розвитку дітей з особливими потребами, позитивно впливаючи на їх соціалізацію. Як один із конструктивних способів у цьому аспекті розглядається використання інформаційно-комунікаційних технологій під час вивчення англійської мови.

Ключові слова: соціалізація, діти з особливими потребами, інклюзивна освіта, інформаційно-комунікаційні технології.

В статтю затронута проблема социализации детей с особыми потребностями с помощью ресурсов мотивированного применения информационно-коммуникационных технологий. Внимание уделено педагогическому смыслу инклюзивного образования, что, в частности, заключается в создании благоприятных условий для обучения и развития детей с особыми потребностями, положительно влияя на их социализацию. Как один из конструктивных способов в этом плане рассматривается использование информационно-коммуникационных технологий при изучении английского языка.

Ключевые слова: социализация, дети с особыми потребностями, инклюзивное образование, информационно-коммуникационные технологии.

Chyzh S.G. SOCIALIZATION OF CHILDREN WITH SPECIAL NEEDS: RESOURCES OF INFORMATION AND COMMUNICATION TECHNOLOGIES

The article refers to the socialization of children with special needs by means of by reasoned usage of information and communication technologies. Attention is paid to the pedagogical sense of inclusive education that creates favorable conditions for learning and development of children with special needs, positively influencing their socialization. One of the constructive ways is considered the usage of information and communication technologies in studying English.

Key words: socialization, children with special needs, inclusive education, information and communication technologies.

Постановка проблеми. В основу інклюзивної освіти покладено ідею забезпечення однакового ставлення до всіх суб'єктів навчально-виховного процесу з акцентуацією на створенні спеціальних умов для дітей з особливими потребами. Отримання такими дітьми якісної загальної та професійної освіти є одним із основних пріоритетів вітчизняної освіти, передумовою їх успішної соціалізації, чинником забезпечення повноцінної участі у житті суспільства. З-поміж ресурсів успішної інклюзивної освіти учнів, як переконують педагогічний досвід, доцільно розглядати застосування інформаційно-комунікаційних технологій у процесі їх навчання, зокрема під час вивчення ними іноземної мови, яка має виключний і специфічний вплив на входження сучасного учня у соціум.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми інклюзивної освіти розглядалися у роботах вітчизняних і зарубіжних учених: Д. Бейлі, І. Гилевич, Д. Зайцева, В. Засенко, І. Казакової,

Д. Ліпські, М. Малофєєва, М. Олівера, Л. Шипіциної, О. Щербини та ін. Залученню дітей з особливими потребами до навчання в інклюзивних навчальних закладах, їх реабілітації та повноцінній соціалізації, інтеграції в суспільство присвячені дослідження В. Бондаря, А. Колупаєвої, Т. Євтухової, В. Ляшенка, І. Іванової, О. Столяренко, А. Шевчук, О.Савченко та ін.

Загальні проблеми впровадження і використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в освіті знайшли відображення в роботах вітчизняних дослідників: В. Бикова, А. Гуржія, Ю.Запорожченка, Г. Єльнікової, М. Жалдака, Л. Карташової, В. Лапінського, О. Ляшенка, О. Овчарук, О. Спіріна, М. Шишкіної та ін.

Незважаючи на значну кількість праць, присвячених проблемі інклюзивної освіти та застосуванню новітніх технологій, невирішеними залишаються питання їх практичного використання під час вивчення певних навчальних предметів, зокрема англійської мови. Знання англійської мови надає мож-

ливість дітям з особливими потребами більш результативно спілкуватись з однолітками за допомогою мережі Інтернет, відкриває таке необхідне для їхньої соціалізації, реабілітації та адаптації «вікно у світ».

Постановка завдання. Метою статті є уточнення сутності інклюзивної освіти, визначення ролі інформаційно-комунікаційних технологій у процесі вивчення англійської мови дітьми з особливими потребами.

У Конвенції про права дитини, прийнятій Генеральною Асамблеєю, вказується, що неповноцінна в розумовому або фізичному відношенні дитина має вести повноцінне і гідне життя в умовах, які забезпечують їй належну участь у суспільстві. Для цього дитині з особливими потребами повинен бути забезпечений ефективний доступ до послуг у галузі освіти, медичної допомоги, підготовки до трудової діяльності.

У міжнародних документах, зокрема у Саламанкській декларації, наголошується на тому, що «інтеграція дітей та молоді з особливими освітніми потребами відбувається найкраще в рамках інклюзивних шкіл, які повинні приймати всіх дітей, незважаючи на їхні фізичні, інтелектуальні, соціальні, емоційні, мовні чи інші особливості. До них належать діти з розумовими чи фізичними вадами, обдаровані діти, безпритульні і ті, що працюють, діти з віддалених районів, діти, що належать до мовних, етнічних чи культурних меншин, діти з найменш благополучних чи маргіалізованих районів чи груп населення» [1].

Водночас у Конвенції ООН «Про права дитини» зазначено, що «всі діти мають право на освіту, і, як наслідок цього, право на прогрес». Характерно, що з розвитком демократичного суспільства, яке гарантує право кожного громадянина на активну участь у житті цього суспільства, постає нове розуміння понять «інвалідність», «вади розвитку», «інтеграція» тощо. Нині всі ці терміни щодо таких дітей поступаються новому – «діти з особливими освітніми потребами», який однаковою мірою стосується як інвалідності у важкій формі, так і середніх за ступенем порушень.

Інклюзивна (франц. *inclusif* – включає у себе, від лат. *include* – роблю висновок, включаю) освіта – це термін, який вживається для опису процесу навчання дітей з особливими потребами в загальноосвітніх школах. Основним пріоритетом інклюзивної освіти є те, що всі діти, незважаючи на свої фізичні, психічні та інші особливості, навчаються разом зі своїми однолітками за місцем проживання у масовій загальноосвітній школі, де їм надається необхідна підтримка.

Інклюзивна школа – це заклад освіти, що забезпечує інклюзивну освіту як систему освітніх послуг, зокрема, адаптує навчальні програми та плани, фізичне середовище, методи і форми навчання, використовує наявні в громаді ресурси, залучає батьків, співпрацює із фахівцями для надання спеціальних послуг відповідно до різних освітніх потреб дітей, створює позитивний клімат у шкільному середовищі.

Для сучасних наукових уявлень про своєрідність інклюзивної освіти учнівської молоді важливим вважається врахування усієї сукупності чинників, які спричиняють «особливість потреб» учня. Так, залежно від ступеня порушень функцій організму та обмеження життєдіяльності особі, визнаній інвалідом, встановлюється I, II або III група інвалідності, присвоюється категорія «дитина-інвалід». До неї належать діти, які мають значні обмеження життєдіяльності, що призводять до соціальної дезадаптації внаслідок порушення розвитку і росту дитини, здібностей до самообслуговування, пересування, орієнтації, контролю за своєю поведінкою, навчання, трудової діяльності.

Залежно від типу порушення виокремлюють такі категорії дітей з особливими потребами:

- з порушеннями слуху (глухі, оглухлі, зі зниженим слухом);
- з порушеннями зору (сліпі, осліплі, зі зниженим зором);
- з порушеннями інтелекту (розумово відсталі, із затримкою психічного розвитку);
- з мовленнєвими порушеннями;
- з порушеннями опорно-рухового апарату;
- зі складною структурою порушень (розумово відсталі сліпі чи глухі, сліпоглухонімі та ін.);
- з емоційно-вольовими порушеннями та з аутизмом [2].

Вважається, що залежно від характеру порушення одні дефекти можуть повністю долатись у процесі розвитку, навчання і виховання дитини, інші – лише згладжуватись, а деякі тільки компенсуватись.

Досвід зарубіжних країн показує, що створення умов для спільного навчання сприяє соціальній адаптації дітей з обмеженими можливостями розвитку, їхній самостійності і незалежності, а найголовніше – змінює громадську думку щодо дітей з особливими потребами, формує ставлення до них як до повноцінних людей, допомагає усім дітям ставати більш толерантними і навчатися поважати інших особистостей. Означеним вимогам найкраще відповідають саме інформаційно-комунікаційні методи навчання.

Зауважимо, що в сучасний інформаційний вік одним із найважливіших умінь школяра стає вміння знайти інформацію, переробити її і використовувати в певних цілях. Для цього застосовуються сучасні технології, зокрема ІКТ, дистанційного навчання, проектні, які стають останнім часом однією із форм організації позаурочної діяльності школярів з особливими потребами.

Науковці (Ю. Запорожченко) виокремлюють шляхи використання ІКТ в інклюзивній освіті, з-поміж основних називають такі:

- у компенсаційних цілях (використання ІКТ в якості технічної допомоги, підтримки, часткової компенсації або заміщення відсутніх природних функцій, що дозволяє учням з особливими потребами повноцінно залучатись до процесів спілкування і взаємодії);

- у комунікаційних цілях (допоміжні прилади і програмне забезпечення, альтернативні форми зв'язку, що полегшують або уможливають комунікацію у більш зручний спосіб, специфічний для кожного виду функціонального обмеження);

- у дидактичних цілях (сприяють диференціації, задоволенню індивідуальних потреб, особистісному розвитку дітей з особливими потребами, розкриттю їхніх здібностей, повноцінній інклюзії, включенню в освітнє і суспільне середовище) [3].

Учені (В. Гузєєв, О. Коберник, Н. Матяш, О. Пехота, Є. Полат, В. Радіонов, В. Слободчиков, С. Сисоева, І. Шендрик та ін.) вважають не менш значущими й ресурси проектної діяльності, включення в яку дітей з особливими потребами має провідне значення, адже сприяє їхній самореалізації у різних видах трудової, творчої діяльності, інтеграції у соціум.

Як відомо, феноменологія проектної діяльності охоплює безліч понять: проект, проектування, навчальний проект, діяльність, творчість, проектна ситуація, метод проектів; вона забезпечує цілісність педагогічного процесу, єдність навчання, виховання і розвитку учнів. Вивчення і узагальнення творчого досвіду педагогів-практиків свідчить про те, що проектна діяльність – це робота з вирішення певної локальної проблеми, реалізація плану, що передбачає створення особистістю конкретного продукту. Залучення до проектної діяльності дітей з особливими потребами має свої психолого-педагогічні особливості, сприяє їхній самореалізації у різних видах трудової, творчої діяльності, інтеграції у соціум. Проектна діяльність дає можливість учню проявити свої здібності в будь-якій галузі знань. Так, він може самостійно провести дослідницьку роботу, використовуючи літе-

ратуру, наявну у нього вдома, і різні електронні ресурси.

Вчителю доцільно обрати таку тему проекту, яка відповідає запитам і можливостям дітей. Вона повинна стати поштовхом до самореалізації учня. Зокрема, під час розподілу ролей у групі учасників проекту обов'язково треба врахувати інтереси і здібності кожного учня. Відразу ж озвучуються і критерії оцінки роботи. Дитина заздалегідь повинна знати, чого від неї чекають, інакше вона може отримати психологічну травму від невизнання своєї праці. Відчуття «успішності» дуже важливе для дітей, що відрізняються від інших, більш активних однолітків.

У процесі самостійної роботи над проектом учень повинен мати зворотній зв'язок із керівником проекту, який може здійснюватись, зокрема, й дистанційно, за допомогою Skype, сервісів Google, електронної пошти, форуму на шкільному сайті тощо.

Кінцевий продукт проекту обирається також, виходячи з можливостей дітей. До того ж, як переконує практика, результати проектної діяльності залежно від типу проекту можуть бути оформлені у вигляді мультимедійного продукту, аналізу даних соціологічного опитування, web-сайту, відеофільму, газети, інформаційного довідника або словника. Бажано залучити до проектної діяльності батьків дитини, що дозволить учневі відчувати інтерес до своєї діяльності з боку сім'ї і отримати посилену допомогу. Проектна діяльність розкриває перед учнем широкі можливості для творчості і самовираження, розширюючи межі для отримання інформації, формування навичок самоосвіти, залучення до загальнолюдських цінностей.

З огляду на вищезазначене нашу дослідницьку увагу привернули ресурси саме дистанційного навчання, під яким науковці розуміють цілеспрямовану взаємодію учня і вчителя на основі інформаційних технологій незалежно від місця проживання учасника навчального процесу (О. Андрєєв, Г. Козлакова, І. Козубовська, В. Олійник, Є. Полат, П. Стефаненко, А. Хуторський).

Зауважимо, що дистанційне навчання дітей з особливими потребами може бути реалізовано по-різному:

- очні заняття із застосуванням дистанційних технологій (використання електронного контенту для організації освітнього процесу та контрольних заходів);

- індивідуальні дистанційні заняття (онлайн-уроки);

- групові дистанційні заняття (проектна робота, вебінари);

- заняття із дистанційним включенням дитини з особливими потребами в діяль-

ність класу (із застосуванням технологій телемовлення та Інтернету);

– самостійне заняття із тьюторським супроводом (на основі розміщеного на спеціалізованих ресурсах електронного освітнього контенту і засобів зв'язку: телефонний номер, електронну пошту, номер ICQ, номер Skype або інший, на основі якого може здійснюватись віддалена взаємодія).

До зазначеного додамо ще й таке: застосування комп'ютерних телекомунікацій у якості технологічної основи дистанційного навчання є особливо очевидним, якщо з'являється можливість використання відеоконференцій. Зокрема, під час вивчення іноземної мови надзвичайно важливими є фактори «присутності», спілкування, створення мовного середовища. Здатність спілкуватись іноземною мовою дозволяє розширити коло спілкування, адже перед людьми, які нею володіють, відкриваються нові перспективи. Наш досвід переконує, що знання іноземної мови сприяє позитивній соціалізації дітей з особливими потребами. Крім того, вивчення іноземної мови забезпечує і підвищення загального інтелектуального рівня особистості учня. При цьому його пам'ять, увага і мислення поліпшуються. До того ж іноземна мова сприяє інтеграції учня з особливими потребами в інформаційний простір, зокрема, в мережі Інтернет англійська мова – одна з основних мов спілкування.

Дистанційні технології певною мірою дозволяють вирішити основну проблему дітей з особливими потребами, яка полягає у нестачі спілкування з іншими людьми, особливо з однолітками. Незважаючи на фізичну віддаленість суб'єктів навчання, існує реальна можливість взаємного спілкування дітей як вертикального (педагог – той, хто навчається), так горизонтального (між учнями в режимі електронної пошти, конференцій, чату, віртуальних семінарів тощо).

У дитини, що навчається дистанційно, розширюються можливості використання електронних бібліотек, інформаційних фондів. Отже, розширюється інформаційно-пізнавальне поле дитини, що дозволяє підтримувати її мотивацію, інтерес до навчання та інтелектуальний розвиток.

Зауважимо на такому аспекті порушеної проблеми: труднощі, які відчувають діти з особливими потребами у процесі навчання, можуть бути зумовлені як недоліками уваги, емоційно-вольової регуляції, самоконтролю, низьким рівнем навчальної мотивації і загальної пізнавальної пасивності, так і недорозвиненням окремих психічних процесів – сприйняття, пам'яті, мислення, вадами мови, порушеннями моторики

у вигляді недостатньої координації рухів, низькою працездатністю, обмеженим запасом знань і уявлень про навколишній світ, несформованістю операційних компонентів навчально-пізнавальної діяльності.

З метою запобігання означених явищ у нашому досвіді системно використовувався такий спосіб, як *електронна презентація*, яка є логічно пов'язаною послідовністю слайдів, об'єднаних однією тематикою і загальними принципами оформлення. Під час створення презентації у Microsoft Power Point педагог може підібрати обсяг матеріалу, застосувати оптимальні методичні прийоми залежно від цілей уроку, індивідуальних можливостей учнів. Так, до уроків англійської мови для учнів можна створити такі презентації: «seasons and weather», «wild and domestic animals», «fruits and vegetables» та ін.

Зауважимо, що візуалізація навчальної інформації дозволяє вирішити цілу низку педагогічних завдань, зокрема: забезпечення інтенсифікації навчання, активізація навчально-пізнавальної діяльності, формування і розвиток критичного та візуального мислення, зорового сприйняття, образного уявлення знань та навчальних дій, передачі знань і розпізнавання образів, підвищення візуальної грамотності та культури. Як відомо, існують різні інструменти візуалізації: таблиці, шкали, ментальні карти, пазли, кросворди, графіки, інтерактивні онлайн-презентації Prezi.com і багато іншого. Зокрема, Prezi.com – це онлайн-сервіс, за допомогою якого можна створювати інтерактивну презентацію. Маємо зазначити, що однією з основних переваг використання комп'ютерних засобів навчання в освіті дітей з особливими потребами є їхні значні можливості саме щодо візуалізації навчального матеріалу. Можливості цього сервісу дозволяють створювати презентацію нового виду з нелінійною структурою. Отже, вся презентація розміщується на одній картинці, при цьому кожен елемент презентації може бути збільшений. Інструментарій програми досить простий у роботі і візуально зрозумілий для дитини з особливими потребами. Водночас означена програма дає можливість розвитку наочно-образного й абстрактно-логічного мислення. Працюючи з масштабуванням кадрів і об'єктів, учитель може наголошувати на основному під час подачі матеріалу. При цьому важливо пам'ятати, що візуалізація навчального матеріалу повинна не розважати, а фокусувати увагу учня, мотивувати, адже саме тоді вона буде педагогічно ефективною.

Яскравим прикладом упровадження інклюзивної освіти в навчання іноземної

мови у сучасних школах є навчання дітей з вадами зору англійської мови в рамках загальноосвітніх програм. Основним доступним способом навчання дітей з вадами зору є аудіювання, оскільки для них сприйняття на слух служить єдиною можливістю здобути освіту й освоїти іноземну мову. Звичайно, навчання на слух англійської мови – завдання досить складне, проте володіння іноземною мовою розширює освітні можливості таких дітей, дозволяючи їм стати частиною глобального освітнього середовища і відчути себе соціально адаптованими в суспільстві.

Першим кроком у вивченні англійської мови дітьми зі слабким зором є зняття фонетичних труднощів шляхом роботи над вимовою у форматі слово – пауза – слово – пауза – переклад. Наступний крок – зняття лексичних труднощів, робота в п'ять етапів. На першому етапі записуються всі слова, які необхідно відпрацювати у форматі слово – пауза – переклад. Завдання того, хто навчається, – повторити слова за диктором. На наступному етапі учень також прослуховує запис і під час паузи перекладає слова. На третьому етапі додається завдання – вимовити слова англійською мовою. На четвертому етапі ці ж слова читаються повільно. На кінцевому етапі школяр друкує слова на комп'ютері. В результаті поступово складаються уроки з певної тематики.

Далі здійснюється заучування тексту. Спочатку текст читається за реченнями, кожне з яких перекладається. Потім текст розбивається на частини по кілька речень. Кожне речення читається по п'ять разів із паузами, протягом яких учень його повторює. Після цього прочитана частина тексту проголошується ще раз без пауз. Таким чином відпрацьовуються всі частини тексту. Після проведення підготовчої роботи текст читається повністю і без пауз. На останньому етапі читається український переклад тексту по реченню з паузами, під час яких учень подає англійський еквівалент прочитаного речення.

Прикладом впровадження інклюзивної освіти в навчання іноземної мови у сучасних школах є і навчання дітей з вадами слуху. Пам'ятаючи, що основну інформацію учні отримують через зоровий канал, і що зорова пам'ять у людей з вадами слуху розвинена краще, вчитель англійської мови спирається здебільшого на фонетичну, лексичну і граматичну наочність під час ознайомлення з новим матеріалом і тренування мовних умінь та навичок. Щоб зрозуміти, як правильно вимовляти, учні повинні бачити артикуляцію вчителя. Під час аудіювання необхідно використовувати автентичні ау-

діоматеріали, але найкраще спиратись на адаптивну мову вчителя, адже в цьому випадку можливе регулювання темпу і гучності мови, спрощення, повторення. У навчанні говорінню можливо домогтись побудови монологічного висловлювання, однак обсяг значно зменшений у порівнянні зі звичайними класами.

Що стосується таких видів мовленнєвої діяльності, як читання і письмо, то в цьому випадку їх можна задовольнити в повному обсязі. Саморефлексія набутого досвіду дозволяє стверджувати, що вдосконалення техніки читання можливе лише на основі транскрипції. У навчанні фонетиці слід домагатись розуміння такими учнями особливостей вимови специфічних англійських звуків, дотримання довготи і стислості голосних. Під час ознайомлення з лексикою і граматикую труднощі можуть виникнути з різних причин (характер запропонованого мовного матеріалу, види зворотного зв'язку тощо).

Головним завданням учителя англійської мови на етапі тренування активної лексики і граматики у дітей з вадами слуху є вироблення мовних навичок. Якщо в учнів виробиться алгоритм дій, то це поліпшить швидкість розуміння і вирішення комунікативних навчальних завдань.

Голос дитини, яка погано чує, зазвичай глухий, інтонація малорозвинена і невиразна. Як правило, недостатність своєї вимови вони доповнюють жестикуляцією. Часткове сприйняття мови такою дитиною нерідко створює в оточуючих неправильне уявлення про те, що дитина часто не розуміє сенсу сказаного, а означене розцінюється як інтелектуальна недостатність. У дитини мовне недорозвинення зумовлене неповноцінним слухом, що веде до зміни ходу загального розвитку (порушення слуху – загальне порушення пізнавальної діяльності – недорозвинення мови). Означене ускладнює соціальну взаємодію дітей із вадами слуху. Бідність мовного запасу, спотворений характер мовлення дитини, що формується в умовах порушеного слухового сприйняття, накладають відбиток і на хід розвитку пізнавальної діяльності.

Висновки з проведеного дослідження. Варто наголосити, що провідною ідеєю навчання за допомогою інформаційних технологій є врахування можливостей та інтересів кожного учня з особливими потребами, тобто надання допомоги у виробленні індивідуальної освітньої траєкторії, орієнтованої на ефективне поєднання різних форм навчання. Не менш важливим слід вважати й забезпечення культурного розвитку, позитивної соціалізації дитини, розвиток її

творчих здібностей та навичок самостійної діяльності. Отже, освітнє середовище має бути націлене не стільки на власне освітні цілі, скільки на те, щоб кожна дитина з особливими потребами знайшла оптимальний для неї спосіб успішно адаптуватись у соціумі.

Для подальших розвідок вважаємо перспективним напрям вивчення специфіки використання інформаційно-комунікаційних технологій та їх поєднання із традиційними методами під час вивчення іноземної мови дітьми з особливими потребами. Для ефективного впровадження сучасних технологій в інклюзивну освіту необхідно забезпечити належний рівень інформаційно-комунікаційної компетентності як педагогічних працівників, так і дітей з особли-

вими потребами, що вимагає подальших ґрунтовних наукових досліджень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Саламанкская декларация и рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями от 10.06.1994 г., приняты Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://unesdoc.unesco.org/images/0009/000984/098427rb.pdf>.
2. Колупаева А.А. Дети с особыми образовательными потребностями и организация их обучения : [наук.-метод. пособие.] / А.А. Колупаева, Л.О. Савчук. – К. : Вид. группа «Атопол», 2011. – 274 с.
3. Запорожченко Ю.Г. Використання засобів ІКТ у дистанційному навчанні учнів з функціональними обмеженнями / Ю.Г. Запорожченко // Інформаційні технології в освіті. – 2013. – № 16. – С. 75–82.